

DOI: 10.59560/18291155-2023.4-110

ՏԻՐՈՒՀԻ ԱՍԼԱՆՅԱԼ

*Հայաստանի եվրոպական համալսարանի
Գյումրու մասնաճյուղի իրավագիտության
ամբիոնի դասախոս,
ԵՀ, Իրավագիտության
ամբիոն, հայցորդ*

**ԵՐԵՒԱՅԻ ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ԵՎ ԾՆՆԴԻ
ԳՐԱՆՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՓՈԽՆԱԿ
ՄԱՅՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՈՒՄ**

Ամփոփագիր

Անձի ինքնության բացակայությունը կամ կորուստը կարող է լրջորեն ազդել վերջինիս ինքնաճանաչման, բարեկեցության և պատկանելության զգացողության վրա: Հատկապես երեխաների ինքնության բազմաթիվ գործոններ, փոխնակ մայրության հարցերում, չափազանց կարևոր են և անհրաժեշտ է, որպեսզի վերջիններիս ինքնության հաստատմանը և ծննդի գրանցմանն առնչվող բոլոր տարրերը պահպանվեն ծննդաբերությունից առաջ և հետո: *Երեխայի ինքնության իրավունքը ոչ միայն ինքնություն իրավունք է, այլև սերտորեն կապված է այլ իրավունքների իրացման հետ, ինչպիսիք են երեխայի զարգացումը, ընտանիքի հետ միասին ապրելը և այլն: Այս չափանիշներին համապատասխանելու համար ինքնության մասին բոլոր տեղեկությունները պետք է պահպանվեն ճշգրիտ և թափանցիկ ձևով, ներառյալ փոխնակ մայրությանն առնչվող տեղեկությունները:*

Թեև փոխնակ մայրությունը փոխում է ինքնության բաղկացուցիչ տարրերը, խզելով հղիության և սոցիալական ծնողության միջև կապը, երեխայի հիմնարար իրավունքները մնում են նույնը: Երեխայի

տեսանկյունից հղիությունը և ծնողական պատասխանատվության իրականացումը վերջինիս ինքնության բաղկացուցիչ տարրերից են¹:

Հետևաբար ինքնության իրավունքը անկախ է երեխայի ծննդյան հետ կապված հանգամանքներից և որևէ հետագա խտրական պրակտիկայից: Ինքնության հետ կապված բոլոր հարցերը, որոնք կարող են առաջանալ կարճաժամկետ կամ երկարաժամկետ հեռանկարում, նույնպես պետք է լինեն փոխնակ մայրության հարցում երեխայի լավագույն շահերի գնահատման և որոշման մաս:

Հաշվի առնելով ինքնության հետ կապված խնդիրների կարևորությունը, որոնք կարող են կրել իրավական, բժշկական և/կամ հոգեւցիալական բնույթ, և ունեն ողջ կյանքի ընթացքում առանցքային ազդեցություն, հավասարապես անհրաժեշտ է դրա դիտարկումը ներառել որպես փոխնակ մայրության ցանկացած պայմանավորվածության մաս: Հետևաբար, հողվածում ուսումնասիրվում են երեխայի ինքնության հաստատման իրավունքի և ծննդյան գրանցման հիմնախնդիրները փոխնակ մայրության համատեքստում:

Հիմնաբառեր. փոխնակ մայրություն, երեխայի ինքնության հաստատման իրավունք, ՅՈՒՆԻՍԵՖ, երեխայի ծագում, կենսաբանական ծնողներ, ծննդյան գրանցում, Վերոնայի սկզբունքներ:

Կենսաբժշկական տեխնոլոգիաների և օժանդակ վերարտադրողական տեխնոլոգիաների զարգացումը նպաստում է վերջիններիս օգնությամբ ծնված երեխաների թվի աճին: Օժանդակ վերարտադրողական տեխնոլոգիաները անպտղության բուժման մեթոդներ են, որոնց օգտագործման դեպքում բեղմնավորման և սաղմերի վաղ զարգացման փուլերը իրականացվում են մայրական մարմնից դուրս: Նման մեթոդներից մեկը փոխնակ մայրությունն է:

¹ UN Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the sale of children, child prostitution and child pornography – Note by the Secretariat A/HRC/34/55 (2016)

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/440/24/PDF/G1644024.pdf?OpenElement> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 05.07.2023):

Փոխնակ մայրությունը, հատկապես միջազգային համաձայնագրերի շրջանակներում, ավելի ու ավելի է օգտագործվում որպես ընտանիք ստեղծելու մեթոդ ամբողջ աշխարհում: Չնայած չկան ճշգրիտ գլոբալ տվյալներ այն մասին, թե քանի երեխա է ծնվել փոխնակ մայրության միջոցով, այնուամենայնիվ օժանդակ վերարտադրողական տեխնոլոգիաների զարգացումը, սոցիալական նորմերի փոփոխությունները և երեխաներ ունենալու միտումը հանգեցնում են փոխնակ մայրության միջոցով ծնված երեխաների թվի աճին: Փոխնակ մայրությունից ծնված երեխաներն ունեն նույն իրավունքները, ինչ բոլոր երեխաները՝ համաձայն ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի:

Անկախ փոխնակ մայրության վերաբերյալ առանձին պետությունների դիրքորոշումից, բոլոր պետությունները պարտավոր են պաշտպանել փոխնակ մայրության արդյունքում ծնված երեխաների իրավունքները՝ առանց խտրականության և պարտավորվում են նախատեսել նրանց իրավունքների պաշտպանության և խրախուսման համար համապատասխան իրավական և կարգավորող դաշտի ազգային մակարդակի ապահովումը:

Փոխնակ մայրության ինստիտուտի համատեքստում երեխայի ինքնության հաստատման իրավունքի և ծննդի գրանցման հիմնախնդիրների բարդությունը պայմանավորված է էթիկական, կրոնական, սոցիալական խնդիրներով, ինչպես նաև օրենսդրական դաշտի անկատարությամբ: Հոդվածի շրջանակներում առաջին անգամ փորձ է արվում դիտարկել «երեխաների ինքնության հաստատում» և «փոխնակ մայրություն» հասկացությունների հարաբերակցությունը:

Ընդգծելով քննարկվող թեմայի արդիականությունը՝ կարող ենք նշել, որ ակնհայտ է, որ երեխայի անհատականությանը վերաբերող տեղեկատվությունը պահպանելու վերաբերյալ որոշումները կարող են ազդել երեխայի և ապագա սերունդների վրա ողջ կյանքի ընթացքում մի քանի եղանակներով: Մարդու ծագման իմացությունը հիմնարար նշանակություն ունի երեխայի ֆիզիկական, հոգեբանական, մշակութային և հոգևոր զարգացման համար: Սեփական ինքնություն ունենալը նաև երեխայի այլ հիմնարար իրավունքների իրականացման բանալին է, ինչպիսիք են

առողջապահության, կրթության և ընտանեկան կապերի պահպանման հետ կապված իրավունքները:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (ՄԻԵԴ) իրավական մոտեցումն այս հարցում ևս հստակ է. մասնավորապես Դատարանը նշում է, որ անձի՝ սեփական ծագումն իմանալու իրավունքը մասնավոր կյանք հասկացության անբաժանելի մասն է, որը պաշտպանված է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով և հիմնարար սկզբունքներով¹:

ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտեն (CRC) ևս իր՝ «Երեխայի իրավունքների կոնվենցիայի իրականացման ընդհանուր միջոցառումներ» մեկնաբանության մեջ հստակ ընդգծել է, որ Կոնվենցիայի իրականացումը պետություններից պահանջում է անընդհատ վերլուծել, թե ինչպես են օրենքը, քաղաքականությունը և պրակտիկան ազդում երեխաների իրավունքների վրա: Սա պետք է ներառի երեխաների իրավունքների վրա առաջարկվող ցանկացած միջոցի ազդեցության կանխատեսում և արդեն գոյություն ունեցող միջոցների ազդեցության չափում²: Հաշվի առնելով փոխնակ մայրության ոլորտում երեխայի ինքնության իրավունքի իրացման հնարավոր վտանգները՝ չափազանց կարևոր է, որ ներպետական համապարփակ ուսումնասիրությամբ քննարկվի փոխնակ մայրության համատեքստում երեխայի ինքնության հաստատման և ծագման իրավունքների վրա ազդեցության գնահատման հնարավորությունը:

Փոխնակ մայրությանն աջակցող և/կամ այն իրականացնող անձինք և կազմակերպությունները միշտ չէ, որ գիտակցում են փոխնակ մայրությունից ծնված երեխաների մասին նույնականացման տեղեկատվության հավաքման, պահպանման կարևորությունը: Երեխայի ինքնության իրավունքի պահպանումն ապահովող համակարգերի բացակայության դեպքում երեխայի ինքնության վերականգնումը հնարավոր չէ. Հատկապես այն հանգամանքներում, երբ առկա է դոնորի և/կամ փոխնակ մոր անանունությունը:

¹ (Application No 52176/99) (2002) 11 BHRC 689.

² Комитет ООН по правам ребенка: Замечание общего порядка № 5 (2003 г.), Общие меры по осуществлению КПП (ст. 2, 42 и 44, п. 6), (CRC/GC/2003/5), п. 1.

Հոդվածի նպատակն է քննարկել երեխայի ինքնության հաստատման և ծննդյան գրանցման իրավունքների իրականացման հիմնախնդիրները փոխնակ մայրության համատեքստում: Վերոնշյալ նպատակին հասնելու համար հոդվածի առջև դրված են հետևյալ խնդիրները. նախ՝ բացահայտել երեխայի ինքնության հաստատման և ծննդյան գրանցման իրավունքի առանձնահատկությունները փոխնակ մայրության ինստիտուտի հետ հարաբերակցությունում, քննարկել փոխնակ մայրությունից ծնված երեխայի իրավունքների միջազգային պաշտպանությունն ապահովող սկզբունքների (*Վերոնայի սկզբունքներ*) էությունը և ընդհանուր դրույթները և համեմատաիրավական վերլուծությամբ ուսումնասիրել փոխնակ մայրությունից ծնված երեխայի ինքնության իրավունքի իրավական կարգավորման յուրահատկություններն արտասահմանյան երկրներում:

«Հ իրավական համակարգի հիմնական խնդիրներից մեկը երեխայի իրավունքների և օրինական շահերի համապարփակ պաշտպանությունն է: Սահմանադրորեն երաշխավորված են պետության կողմից տրամադրվող մայրության, մանկության, ընտանիքի պաշտպանությունը: Ծնողների և երեխաների միջև իրավական կապերի առաջացման հիմքը Սահմանադրությամբ և համապատասխան իրավական ակտերով նախատեսված՝ երեխայի հաստատված և վավերացված ծագումն է: Որպես ընդհանուր կանոն, դա որոշվում է կոնկրետ տղամարդու և կնոջ հետ արյան փոխհարաբերությամբ: Այնուամենայնիվ, կան բացառություններ, մասնավորապես, մարդու արհեստական վերարտադրության մեթոդների կիրառման արդյունքում երեխայի ծնունդը:

Փոխնակ մայրության ինստիտուտը Հայաստանում կարգավորվում է «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքով: Մինչ օրենքի 2012 թ.-ի փոփոխությունները սահմանվում էր, որ փոխնակ մայրը կարող է միաժամանակ նաև ձվաբջջի դոնոր դառնալ: 2012 թ.-ին հնարավորությունը բացառվեց՝ հնարավոր օրենսդրական բացերից կամ փոխնակ մոր կողմից երեխայի նկատմամբ պահանջներից խուսափելու համար: Քննարկվող օրենքի 15-

րդ հողվածի 10-րդ կետի համաձայն՝ «Փոխնակ մայրն իրենից ծնված երեխայի նկատմամբ *չունի որևէ իրավունք և չի կրում որևէ պարտականություն* երեխային սահմանված կարգով պայմանագիր կնքած անձին կամ ամուսիններին հանձնելու պահից»¹:

Միջազգային չափանիշները հստակ սահմանում են, որ պետությունները պարտավոր են գրանցել յուրաքանչյուր երեխայի ինքնությունը, հատկապես ծննդյան գրանցման, ազգության, անվան և ընտանեկան հարաբերությունների առումով: Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Երեխան գրանցվում է ծնվելուց անմիջապես հետո և ծննդյան պահից ձեռք է բերում անվան և քաղաքացիության իրավունք, ինչպես նաև, որքան դա հնարավոր է, իր ծնողներին ճանաչելու և նրանց խնամքի իրավունք», իսկ 8-րդ հոդվածով պետությունները պարտավորվում են հարգել երեխայի իրավունքը՝ պահպանելու իր ինքնությունը:

Թեև փոխնակ մայրությունը գլոբալ մակարդակով համեմատաբար վերջերս բացահայտված ինստիտուտ է, գոյություն ունեն միջազգային իրավունքի մի շարք աղբյուրներ, որոնք վերաբերում են փոխնակ մայրությանը ծնված երեխայի ինքնությանը²: 1976 թվականի Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 24-րդ հոդվածը սահմանում է երեխայի ծննդյան պահին գրանցված լինելու, անուն և քաղաքացիություն ունենալու իրավունքը: Այս երեք տարրերը ընտանեկան հարաբերությունների հետ մեկտեղ ընդգրկված են «Երեխայի իրավունքների մասին» 1989 թ. կոնվենցիայի 7-8-րդ հոդվածների՝ երեխայի «ինքնության» շրջանակում:

Երեխաների վաճառքի և սեռական շահագործման հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկույցում ներկայացվում է երեխայի ինքնության հետ կապված

¹ «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 11.12.2002 թ., ուժի մեջ է մտել՝ 07.07.2003 թ.

<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=75284>

² **Baglietto C., Bordier L., Dambach M. and Jeannin C.** Preserving “family relations”: an essential feature of the child’s right to identity. Geneva, Switzerland: Child Identity Protection, Child Identity Protection, 2022, P. 41.

խնդիրների համալիր ուսումնասիրությունը, որոնք վտանգի տակ են գտնվում հատկապես լայն տարածում գտնող փոխնակ մայրության համատեքստում: ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 2019 թվականի զեկույցում կոչ է արվում պետություններին.

1) բոլոր դեպքերում պահպանել գործին առնչվող բոլոր տեղեկությունները, ինչպես նաև ստեղծել և վարել գրանցամատյաններ և ազգային գրառումներ, որոնք պարունակում են տեղեկատվություն փոխնակ մոր կողմից ծնված երեխաների գենետիկական ծագման և հղիության ժամկետների մասին: Ինչպես նաև պետք է ձեռնարկվեն համապարփակ նախազգուշական միջոցներ, որպեսզի վերջիններս պահպանվեն, և փոխնակ մոր կողմից ծնված երեխաների համար անհրաժեշտության դեպքում իրենց ծագման վերաբերյալ տեղեկատվությունը լինի հասանելի:

2) ապահովել փոխնակ մոր կողմից ծնված երեխաների՝ իրենց ինքնության և ծագման, այդ թվում՝ մշակութային, էթնիկական, կրոնական և լեզվական ծագման վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիության իրավունքը՝ ըստ նրանց զարգացող կարողությունների և տվյալ երկրի իրավական նորմերի:

Սրա հետ միասին Հաագայի Միջազգային մասնավոր իրավունքի համաժողովն աշխատում է փոխնակ մայրության հարցերում ինքնության խնդրի վրա՝ հաշվի առնելով վերջինիս իրավական ծագումը նաև անդրսահմանային համատեքստում: Զուգահեռաբար, միջազգային սոցիալական ծառայությունը 2021 թվականին գործարկել է փոխնակ մայրությունից ծնված երեխայի իրավունքների պաշտպանության սկզբունքները, որոնք կոչվում են **Վերոնայի սկզբունքներ**, որի, օրինակ, 11-րդ սկզբունքը նվիրված է ինքնության պաշտպանությանը և ծագման հասանելիությանը՝ ընդգծելով երեխայի ինքնության ամբողջական բնույթը և դրա լիարժեք պահպանման կարևորությունը¹:

Իսկ արդեն 2022 թվականին ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ը և Երեխաների անձնական տվյալների պաշտպանության կազմակերպությունը հրապարակեցին երեխաների իրավունքների և փոխնակ մայրության հիմնական նկատառում-

¹ International Social Service, Surrogacy (International Social Service 2021) Accessed <https://www.issssi.org/index.php/en/what-we-often-surrogacy> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 25.08.2023):

ՍԱՀՄԱՆԱՂՈՒՄԿԱՆ ՂԱՏԱՐԱՆ ◆ 4(112)2023

ների վերաբերյալ զեկույց: Զեկույցում առաջարկվում է, որ «քաղաքացիական գրանցման և կենսական վիճակագրության համակարգերը ներառեն և պահպանեն ինքնության տեղեկատվությունը փոխնակ մայրության միջոցով ծնված յուրաքանչյուր երեխայի վերաբերյալ: Մասնավորապես, պետք է հայտնի լինի փոխնակ մայրերի և դոնոր(ների) ինքնությունը¹:

Կան նաև միջազգային այլ նախաձեռնություններ, որոնք ներառված են ՄԱԿ-ի իրավական ինքնության հաստատման ծրագրի (UNLIA) օրակարգում, որը խթանում է քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման, կենսական վիճակագրության և նույնականացման տվյալների կառավարման համապարփակ մոտեցումը՝ կայուն զարգացման նպատակին հասնելու համար²:

Փոխնակ մայրության մեջ երեխայի ինքնության իրավունքը պաշտպանելու առաջին հնարավորությունը տեղի է ունենում փոխնակ մայրության պայմանագրի կնքման պահին: Այս պահը հնարավորություն է տալիս սկսելու տարրեր հավաքել, որոնք ի վերջո կնպաստեն երեխայի ինքնության ստեղծմանը, որը պաշտոնապես սկսվում է երեխային օրինական ինքնության շնորհմամբ՝ ծննդյան գրանցման միջոցով:

Թեև իրավական ինքնությունը պահանջում է նվազագույնը երեխայի անունը, սեռը, ծննդյան վայրը և ամսաթիվը, քննարկվում է, որ ինքնության ավելի լայն սահմանումը ներառում է «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով սահմանված «ընտանեկան կապերի տարրը», որը պետք է համապատասխանի միջազգային չափանիշներին: Որպես այդպիսին, հնարավոր «ընտանեկան կապերի» գրանցումը, որը կարող է առաջանալ փոխնակ մայրության պրակտիկայից, պետք է հավաքվի հնարավորինս շուտ՝ ներառյալ բոլոր համապատասխան կենսաբանական, իրավական և սոցիալական տեղեկատվությունը³:

Վերոնայի սկզբունքների 11.3 սկզբունքն ասում է, որ փոխնակ մայրության պայմանագրերի կողմ պետք է հանդիսանան միայն այն փոխնակ

¹ Տե՛ս նույն տեղում:

² United Nations Sustainable Development Goals, Goal 16: Peace, justice and strong institutions. (United Nations nd) Accessed <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 25.08.2023):

³ Verona Principles at 12.4 (n 8) P. 21.

մայրերը, ովքեր տրամադրում են ստուգված և ճշգրիտ նույնականացման տեղեկատվություն իրենց մասին, և ովքեր համաձայն են, որ իրենց նույնականացման տեղեկատվությունը կարող է փոխանցվել իրենցից ծննդաբերված անձանց: Նման պայմաններն անհրաժեշտ են հղիության կենսաբանական ծագման և ժամկետների վերաբերյալ համապարփակ տեղեկատվության առկայությունն ապահովելու համար:

Հետևաբար առաջարկվում է «Վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաների կիրառման մասին» պայմանագրում, որն ըստ էության ապահովում է փոխնակ մայրությամբ ծագող իրավահարաբերությունների պայմանագրային կարգավորում, ընդգրկել նաև Վերոնայի սկզբունքներում տեղ գտած դրույթը, ըստ որի փոխնակ մայրերը պետք է տան իրենց համաձայնությունն առ այն, որ իրենց մասին նույնականացվող տեղեկությունը կարող է փոխանցվել անձանց, ում համար իրենք հանդիսացել են փոխնակ մայր:

Միջազգային պրակտիկայի վերլուծությունը փոխնակ մայրության պայմանագրով ծնված երեխայի ծագման տեղեկատվության իրավական կարգավորման տեսանկյունից իրարամերժ է: Մասնավորապես՝ օրինակ, Մեքսիկայի Տաբասկո նահանգում փոխնակ մայրն ի սկզբանե գրանցվում է որպես կենսաբանական մայր, իսկ հայրությունը փոխանցվում է որդեգրման միջոցով: Այլ երկրներում, ներառյալ Վրաստանում և ԱՄՆ-ի որոշ նահանգներում, օրինակ՝ Կալիֆորնիայում, միայն կենսաբանական ծնողներն են գրանցվում ծննդյան վկայականում: Վրաստանում ծննդյան քաղաքացիական ակտի գրառման մեջ դոնորին կամ «փոխնակ մորը» որպես երեխայի ծնող նշելը չի թույլատրվում: Նմանապես Ուկրաինայում, ապագա ծնողները գրանցվում են որպես օրինական ծնողներ ծննդյան ժամանակ, օրենքը միևնույն ժամանակ արգելում է փոխնակ մորը երբևէ վիճարկել մայրական որևէ ծագում¹:

Այն երկրներում, որոնք դեռ պետք է կոնկերտ իրավական դիրքորոշում որդեգրեն, կիրառվում են գոյություն ունեցող ընդհանուր շրջանակները:

¹ Judgments of Parentage of Children Conceived Through Assisted Reproduction or Pursuant to Surrogacy Agreements Family Court Act (FCT) Ch 686, Art. 5-C <https://www.nysenate.gov/legislation/laws/FCT/581-205> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 05.07.2023):

Օրինակ՝ Կամբոջայում, սպասելով փոխնակ մայրության մասին օրենքի նախագծի հաստատմանը՝ Քաղաքացիական օրենսգիրքը սահմանում է, որ երեխա ծնած կինը երեխայի մայրն է (հոդված 987): Որպես այդպիսին, փոխնակ մայրը և նրա ամուսինը գրանցվում են որպես երեխայի ծնողներ, հետագայում երեխայի կենսաբանական ծնողներին իրավունքները փոխանցվում են որդեգրման միջոցով: Ըստ էության նմանատիպ կարգավորումը հակազդում է երեխայի լավագույն շահին, վերջինիս կարգավիճակն ու ինքնությունն անորոշ է թողնում:

ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ը և Երեխաների անձնական տվյալների պաշտպանության կազմակերպությունը սահմանում է, որ փոխնակ մայրության մեջ երեխայի օրինական ծագման ամբողջականությունը պետք է պաշտպանված լինի, դրանք ներառում են, օրինակ, փոխնակ մայրության երաշխիքները, լավագույն շահերի սահմանումը, պայմանագրի բոլոր կողմերի համաձայնությունը և երեխայի՝ ծագումնաբանության հասանելիության իրավունքի պաշտպանությունը²:

Գենետիկական ինքնությունն իմանալու կարևորությունն ընդգծվեց Ռուզն ընդդեմ առողջապահության նախարարի և մարդու բեղմնավորման և սաղմնաբանության գրասենյակի գործով: Այս դեպքում հաստատվել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը ներառում է կենսաբանական ծնողների մասին տեղեկատվության հասանելիության իրավունքը դոնորական բեղմնավորման համատեքստում, ինչն էլ իր հերթին հանգեցրել է օրենսդրական փոփոխությունների, որոնք վերացնում են դոնորների անանունությունը³:

Այս խնդիրները դառնում են ավելի բարդ անդրսահմանային իրավիճակներում, քանի որ քաղաքացիական գրանցման ազգային համակարգերի մեծ մասը կարգավորված չէ միջազգային այլ համակարգերի հետ

¹ Elizabeth Aguilung-Pangalangan. Parents and children: When law and technology unbundle traditional identities. Paper presented at the Foundation for Liberty and Prosperity Professorial Chair, University of the Philippines 2019. <https://libpros.com/wp-content/uploads/2019/06/finalpaper-ip-lecture-adoptionsurrogacy.-6.2019.pdf>. (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 05.07.2023):

² Commission's initiative on the recognition of parenthood between Member States accessed <https://ec.europa.eu/info/law/betterregulation/have-your-say/initiatives/12878-Cross> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 05.07.2023):

³ EWHC 1593 (Admin), [2002] 2 FLR 962.

հաղորդակցվելու համար: Սա հատկապես խնդրահարույց է փոխնակ մայրության միջազգային պայմանագրերում, երբ երեխայի ծննդյան գրառումները կարող են չճանաչվել այն երկրի կողմից, որտեղ երեխան, ի վերջո, բնակվելու է: Քննարկվող հիմնախնդրի կարգավորման նպատակով ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի և Երեխաների ինքնության պաշտպանության ճեպագրույցում ասվում է, որ «Փոխնակ մայրության միջոցով ծնված երեխաները կարող են օգտվել իրենց իրավունքներից ծնված օրվանից: Պետությունները, որոնցում փոխնակ մայրության ինստիտուտն ունի հստակ իրավակարգավորում, օրենսդրական մակարդակով պետք է արգելեն այնպիսի պայմանավորվածությունները քննարկվող ինստիտուտի շրջանակներում, երբ կողմերից մեկը կարող են լինել այն օտարերկրացի կենսաբանական ծնողները, որոնք այնպիսի պետություններից են, որտեղ արգելված կամ սահմանափակված է փոխնակ մայրության կիրառությունը:

ՄԻԵԴ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ևս ընդգծում է միջպետական փոխնակ մայրության պարագայում երեխայի իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդիրների արդիականությունը: Օրինակ՝ Մեննեսսոնն ընդդեմ Ֆրանսիայի և Լաբասսեն ընդդեմ Ֆրանսիայի (*Mennesson v. France* և *Labasse v. France*) գործերով որոշվեց, որ Ֆրանսիայի իշխանությունների մերժումն օրենքով ճանաչել ծնող-երեխա հարաբերությունները, որոնք օրինականորեն ստեղծվել են Միացյալ Նահանգներում, խախտում է երեխաների իրավունքը՝ համաձայն Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի: Այս դեպքերում պարզվել է, որ երեխաների ինքնությունը խարխլվել է, քանի որ նրանք գտնվում էին իրավական անորոշ վիճակում՝ ֆրանսիական քաղաքացիություն ձեռք բերելու անկարողության և ժառանգության առումով իրենց ոչ բարենպաստ դիրքի պատճառով¹:

Քննարկվող հիմնախնդրի համատեքստում առկա է ներպետական իրավական կարգավորման և միջազգային իրավական չափանիշների անհամապատասխանություն, քանի որ ազգային օրենսդրական կարգավորման շրջանակներից դուրս է մնացել անդրասահմանային փոխնակ մայրությամբ ծագող իրավահարաբերությունների կարգավորումը, մաս-

¹ (Application No 65192/11) 26 June 2014.

նավորապես երեխայի լավագույն շահի ապահովման տեսանկյունից: Կարծում ենք՝ օրենսդրական մակարդակով պետք է կարգավորել օտարերկրացի կենսաբանական ծնողների կողմից փոխնակ մայրությունից օգտվելու հնարավորությունը, հատկապես եթե իրենց պետությունում արգելված կամ սահմանափակված է քննարկվող ինստիտուտը: Նման դրույթի նախատեսումն առավել արդյունավետ կլինի՝ հաշվի առնելով այն, որ ՀՀ-ում ևս փոխնակ մայրությունն ընդլայնում է անդրսահմանային կիրառման հնարավորությունը և հայ կանայք շատ հաճախ սոցիալ-տնտեսական կարգավիճակով պայմանավորված համաձայնվում են փոխնակ մայրության ծառայություն մատուցել օտարերկրացի զույգերի: Հետևաբար, այս պարագայում օրենսդրական բացի վերհանումը և կարգավորումը՝ հնարավոր վտանգներից և միջպետական իրավական կարգավորումների անհամապատասխանությունից խուսափելու շնորհիվ կապահովի երեխայի լավագույն շահի առաջնային կիրառությունը փոխնակ մայրության համատեքստում¹:

Երեխայի ինքնության իրավունքը վտանգված է փոխնակ մայրության պայմանավորվածություններում, երբ լիարժեք և թափանցիկ տեղեկատվությունը չի գրանցվում ծննդյան պահին և/կամ երբ այն փոփոխվում է առանց երեխայի լավագույն շահերի առաջնահերթ ուսումնասիրության: Այն կարող է հավասարապես վտանգվել, երբ երեխայի ինքնությունն արատավորվում է ապօրինի գործողություններով, որոնք թույլ են տալիս կեղծել ծննդյան վկայականները (օրինակ՝ ընտանեկան հարաբերությունների խեղաթյուրումը): Հարկ է նշել, որ այն դեպքերում, երբ օրինական ծագումը փոխվում է որդեգրման արդյունքում, ազգային օրենսդրությունը կարող է ուղղակիորեն թույլ տալ երեխայի ինքնության կեղծումը:

Հակադիր իրավակարգավորմամբ մոտեցում ունի ՌԴ օրենսդրությունը, որի համաձայն՝ փոխնակ մոր կողմից երեխայի ծնունդը պոտենցիալ ծնողների համար ինքնաբերաբար իրավունքներ և պարտականություններ չի առաջացնում, քանի որ երեխայի մայր է ճանաչվում այն կինը, ով ծնել է երեխային, այսինքն՝ փոխնակ մայրը: Փոխնակ մոր հետ

¹ UNICEF and Child Identity Protection <https://www.child-identity.org/en/> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 25.08.2023):

փոխնակ մայրության պայմանագիր կնքած անձինք պետք է ստանան նրա համաձայնությունը՝ իրենց որպես երեխայի ծնող գրանցելու համար: Նմանատիպ իրավակարգավորումը քննադատության է ենթարկվում, քանի որ թույլ է տալիս փոխնակ մոր կողմից չարաշահումների հնարավորություն՝ պոտենցիալ ծնողներից լրացուցիչ վարձատրություն պահանջելու տեսանկյունից: Ռուսաստանի Դաշնությունում պարբերաբար փորձեր են արվում քննարկվող ոլորտում օրենսդրական բարեփոխումներ նախատեսելու համար¹:

Անդրադառնալով ներպետական իրավական կարգավորմանը՝ կարող ենք նշել, որ համեմատաիրավական վերլուծությունից ակնհայտ է, որ ազգային իրավական մոտեցումը քննարկվող իրավահարաբերությունների առնչությամբ առավել առաջադեմ է, մասնավորապես «Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածը սահմանում է ծննդյան ակտային գրանցման մեջ երեխայի ծնողների մասին տեղեկություններ լրացնելու կարգը, որի 3-րդ կետի 3-րդ ենթակետի համաձայն. «Այն անձինք, որոնք օգտվել են օրենքով նախատեսված վերարտադրողականության օժանդակ տեխնոլոգիաներից, ծննդի ակտային գրանցման մեջ գրառվում են որպես երեխայի ծնող (ծնողներ)՝ փոխնակ մոր հետ կնքած պայմանագրի և ԴՆԹ-ի (դեզօքսիդի-բոնուկլեինաթթու) որոշման մեջ նշված տվյալների հիման վրա»²:

Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է մշակել լրացուցիչ երաշխիքներ, որոնք կապահովեն քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման միասնական էլեկտրոնային գրանցամատյանում փոխնակ մայրությամբ ծնված երեխաների ինքնությանն առնչվող տեղեկատվության պաշտպանությունը և անհրաժեշտության դեպքում՝ հասանելիությունը:

Այսպիսով՝ ուսումնասիրության արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ երեխայի ինքնության իրավունքը կարևոր նշանակություն ունի՝ որպես

¹ Александровна И.Н. Проблемы установления происхождения детей, рожденных при использовании суррогатного материнства // Актуальные проблемы государства и права. 2017. №1. – С. 59.

² «Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մասին» ՀՀ օրենքն ընդունվել է 19.01.2021 թ., ուժի մեջ է մտել 16.05.2021 թ. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=149999>

ինքնուրույն իրավունք, հաշվի առնելով լուրջ իրավական, հոգեբանական և բժշկական հետևանքները ողջ կյանքի ընթացքում, երբ հիմնարար տեղեկատվությունը բացակայում է և (կամ) կեղծվում է: Փոխնակ մայրության մեջ իրավունքների խախտման դիսկը մեծանում է՝ հաշվի առնելով, որ երեխայի անհատականությանը վերաբերող որոշումների ճնշող մեծամասնությունը կայացվում է ծնվելուց առաջ կամ դրանից անմիջապես հետո: Երեխաների լավագույն շահերից է բխում ծնվելուց հետո հնարավորինս շուտ հաստատել օրինական ծագումը, փոխնակ մայրության մեջ երեխայի օրինական ծագման ամբողջականությունը պետք է պաշտպանված լինի նվազագույն չափանիշներով:

Այս նպատակով անհրաժեշտ է, որ քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման միասնական էլեկտրոնային գրանցամատյանի և բնակչության բնական շարժի վիճակագրության համակարգերը ներառեն և պահպանեն ինքնության տեղեկատվությունը, որը վերաբերում է փոխնակ մայրության միջոցով ծնված յուրաքանչյուր երեխայի: Երեխաների ինքնության մասին տեղեկատվության հասանելիությունը պետք է հեշտացվի՝ հաշվի առնելով երեխայի տարիքը և հասունությունը: Սա երեխաներին հնարավորություն կտա օգտվելու իրենց ինքնության և ծագման վերաբերյալ տեղեկություններից և կաջակցի երեխայի այլ իրավունքներից օգտվելուն: Մասնավորապես, պետք է հայտնի լինի փոխնակ մայրերի և դոնոր(ների) ինքնությունը:

Ակնհայտ է, որ մեծ աշխատանք է պահանջվում օրենքները և իրավական պրակտիկան միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցնելու համար: Կարևոր է գնահատել փոխնակ մայրության գործող ներպետական իրավական դաշտը երեխաների իրավունքների միջազգային չափանիշների հետ հարաբերակցության միջոցով: Պետությունից պահանջվում է ներդնել մեխանիզմներ երեխայի ինքնության իրավունքի իրացման պատշաճ երաշխիքներն ապահովելու համար: Մասնավորապես հիմնախնդիր է այն, որ քաղաքացիական գրանցման ազգային համակարգերի մեծ մասը կարգավորված չէ միջազգային այլ համակարգերի հետ լիարժեք հաղորդակցվելու համար: Եվ շատ հավանական է, որ փոխնակ մայրությունը ներառի միջազգային տարրեր (օրինակ՝ երբ պոտենցիալ ծնողները օտարերկրացիներ են) և

միջսահմանային փոխնակ մայրությունը վտանգի երեխայի ինքնության հաստատման և ծագման մասին տեղեկատվության պատշաճ հասանելիությունը՝ պայմանավորված քննարկվող ինստիտուտը կարգավորող ազգային իրավական կարգերի հակասությամբ:

Հետևաբար պետք է ապահովվեն լրացուցիչ երաշխիքներ ազգային և միջազգային գրանցման համակարգերի արդյունավետ հաղորդակցություն և նույնիսկ միջազգային փոխնակ մայրության պարագայում երեխայի ծագման մասին տեղեկատվության հասանելիության իրավունքի ապահովում՝ միջազգային իրավական չափորոշիչների համապատասխանության պայմաններում:

Ինչպես նաև Վերոնայի սկզբունքները ևս մեկ անգամ ընդգծեցին անձի կենսաբանական ծագման և ժամկետների վերաբերյալ համապարփակ տեղեկատվության առկայության անհրաժեշտության մասին և ներպետական օրենսդրական բարեփոխման նախադրյալ կարող է հանդիսանալ իրավանորմի մշակումը, որը կապահովի փոխնակ մայրերի կողմից իրենց առնչվող նույնականացման ենթակա ինֆորմացիայի հնարավոր տրամադրման համաձայնությունը փոխնակ մայրության օգնությամբ ծնված երեխաներին:

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 11.12.2002 թ., ուժի մեջ է մտել 07.07.2003 թ. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=75284>
2. «Քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մասին» ՀՀ օրենք, ընդունվել է 19.01.2021 թ., ուժի մեջ է մտել 16.05.2021 թ. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=149999>
3. **Александровна И.Н.** Проблемы установления происхождения детей, рожденных при использовании суррогатного материнства // Актуальные проблемы государства и права. 2017. №1. – С. 57-67.
4. Комитет ООН по правам ребенка: Замечание общего порядка № 5 (2003 г.), Общие меры по осуществлению КПП (ст. 2, 42 и 44, п. 6), (CRC/GC/2003/5).

5. (Application No 52176/99) (2002) 11 BHRC 689.
6. (Application No 65192/11) 26 June 2014.
7. **Baglietto, C., Bordier, L., Dambach, M. and Jeannin C.** (2022). Preserving “family relations”: an essential feature of the child’s right to identity. Geneva, Switzerland: Child Identity Protection, Child Identity Protection, 2022, p 92.
8. Commission’s initiative on the recognition of parenthood between Member States accessed <https://ec.europa.eu/info/law/betterregulation/have-your-say/initiatives/12878-Cross> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 05.07.2023):
9. **Elizabeth Aguilung-Pangalangan.** Parents and children: When law and technology unbundle traditional identities. Paper presented at the Foundation for Liberty and Prosperity Professorial Chair, University of the Philippines 2019. <https://libpros.com/wp-content/uploads/2019/06/finalpaper-lp-lecture-adoptionsurrogacy.-6.2019.pdf>. (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 05.07.2023):
10. EWHC 1593 (Admin), [2002] 2 FLR 962.
11. International Social Service, Surrogacy (International Social Service 2021) Accessed <https://www.issssi.org/index.php/en/what-we-do/en/surrogacy> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 25.08.2023):
12. Judgments of Parentage of Children Conceived Through Assisted Reproduction or Pursuant to Surrogacy Agreements Family Court Act (FCT) Ch 686, Art. 5-C <https://www.nysenate.gov/legislation/laws/FCT/581-205> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 05.07.2023):
13. United Nations Sustainable Development Goals, Goal 16: Peace, justice and strong institutions. (United Nations nd) Accessed <https://www.un.org/sustainabledevelopment/peace-justice/> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 25.08.2023):
14. UNICEF and Child Identity Protection <https://www.child-identity.org/en/> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 25.08.2023):
15. UN Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur on the sale of children, child prostitution and child pornography – Note by the Secretariat A/HRC/34/55 (2016) <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/440/24/PDF/G1644024.pdf?OpenElement> (վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 05.07.2023):
16. Verona Principles https://bettercarenetwork.org/sites/default/files/2021-03/VeronaPrinciples_25February2021.pdf 30 p.

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДТВЕРЖДЕНИЯ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА И РЕГИСТРАЦИИ РОЖДЕНИЯ В ИНСТИТУТЕ СУРРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА

Аннотация

Отсутствие или потеря идентичности человека может серьезно повлиять на его самопознание, благополучие и чувство принадлежности. Особенно большое значение имеет множественность факторов идентичности детей в вопросах суррогатного материнства, и необходимо, чтобы все элементы, связанные с установлением личности последнего и регистрацией рождения, сохранялись до и после рождения. Право ребенка на идентичность является не только самостоятельным правом, но и правом, тесно связанным с реализацией других прав, таких как развитие ребенка, совместное проживание в семье и т. д. Чтобы соответствовать этим стандартам, вся идентификационная информация должна храниться точно и прозрачно, включая соглашения о суррогатном материнстве.

Хотя суррогатное материнство меняет составные элементы идентичности, разрывая связь между генетическим, гестационным и социальным происхождением, фундаментальные права ребенка остаются прежними. С точки зрения ребенка, генетика, беременность и реализация родительской ответственности входят в число составляющих элементов личности последнего.

Таким образом, право на идентичность не зависит от обстоятельств рождения ребенка и любой последующей дискриминационной практики. Все проблемы идентичности, которые могут возникнуть в краткосрочной или долгосрочной перспективе, также должны быть частью оценки и определения наилучших интересов суррогатного материнства.

Учитывая важность вопросов идентичности, которые могут носить юридический, медицинский и/или психосоциальный характер и иметь ключевое влияние на протяжении всей жизни, не менее важно включать это соображение в любую схему суррогатного материнства. Поэтому в статье рассматриваются вопросы права ребенка на подтверждение личности и регистрацию рождения в контексте суррогатного материнства.

Ключевые слова: суррогатное материнство, право ребенка на идентичность, ЮНИСЕФ, происхождение ребенка, биологические родители, регистрация рождения, Веронские принципы.

MAIN PROBLEMS OF CONFIRMING A CHILD'S IDENTITY AND BIRTH REGISTRATION AT THE INSTITUTE OF SURROGATE MATERNITY

Annotation

A person's lack or loss of identity can seriously impact their sense of self-identity, well-being and sense of belonging. The multiplicity of factors in the identity of children in matters of surrogacy is especially important and it is necessary that all elements associated with establishing the identity of the latter and registering the birth are preserved before and after birth. A child's right to identity is not only a right in its own right, but is also closely linked to the realization of other rights, such as child development, family cohabitation, etc. To meet these standards, all identification information must be stored accurately and transparently, including agreements on surrogacy.

Although surrogacy changes the constituent elements of identity, severing the connection between genetic, gestational and social origins, the fundamental rights of the child remain the same. From the child's point of view, genetics, pregnancy and the exercise of parental responsibility are among the constituent elements of the child's personality.

Thus, the right to identity is independent of the circumstances of the child's birth and any subsequent discriminatory practices. Any identity issues that may arise in the short or long term should also be part of the assessment and determination of the best interests of the surrogacy.

Given the importance of identity issues, which can be legal, medical and/or psychosocial in nature and have a key impact throughout life, it is equally important to include this consideration in any surrogacy arrangement. Therefore, the article discusses the issues of the child's right to identity confirmation and birth registration in the context of surrogacy.

Keywords: Surrogacy, child's right to identity, UNICEF, origin of the child, biological parents, birth registration, Verona Principles.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 18.10.2023 թ., փրվել է գրախոսության 14.11.2023 թ., ընդունվել է փրագրության 15.11.2023 թ.: